

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví

VIKBA 29 Učící se společnost a role knihovníka v ní

Jak mohou virtuální knihovny působit na formální i neformální vzdělávání

Autor: Renata Valentová

UČO: 243936

Typ studia: kombinované

Počet znaků: 21 259

Ročník: 3.

Brno 2009

Obsah:

Úvod

1. Postavení Virtuální knihovny na Internetu
2. Knihovny a informační společnost
3. Vzdělávání a internet 2. Generace
4. Web 2.0
5. Budoucnost ve virtuálních knihovnách
6. Závěr
7. Použité zdroje

Úvod:

Virtuální (též digitální nebo elektronická) knihovna je integrovaný systém zahrnující soubor elektronických informačních zdrojů a služeb umožňujících získávání informací v tomto systému uložených. Virtuální knihovny jsou zpřístupněny pomocí počítačových sítí.

S rozlišením těchto dvou termínů nastává otázka, zda jde o ekvivalentní označení elektronické knihovny nebo zda můžeme hledat rozdíly mezi těmito pojmy. Podle mého názoru se tato dvě pojmenování liší. Digitální knihovna obsahuje digitalizované texty a fyzicky existuje, kdežto virtuální knihovna je uspořádání různých odkazů, tedy fyzicky neexistuje.

1. Postavení Virtuální knihovny na Internetu

Mezi nejrůznějšími seznamy zdrojů, které po celém světě i v našem českém Internetu existují, má určité výsadní postavení tzv. Virtuální knihovny. Jde v zásadě o seznam seznamů, neboli o celou soustavu různě tematicky zaměřených seznamů zdrojů, nad kterými existuje ještě jeden zastřešující seznam, evidující jednotlivé seznamy. Nejlépe je si představit, že tento zastřešující seznam má v péči koordinátor knihovny, a jeho úkolem je znát (a evidovat) konkrétní tematické seznamy zdrojů, včetně jejich přesných adres (URL odkazů) a také jejich individuálních správců (udržovatelů). Pokud se objeví zájemce o vytvoření takového seznamu zdrojů, který ještě není součástí virtuální knihovny, musí se tento zájemce domluvit s koordinátorem, a ten jej zanesse do své evidence. Všechno další je pak již v moci toho, kdo nový seznam vede - je na něm, jak jej uspořádá, jak jej graficky ztvární, jak jej učiní rozsáhlým, jak často jej bude aktualizovat atd.

Virtuální knihovna jako vyhledávací nástroj patří mezi užitečné zdroje informací o informacích na Internetu. Na rozdíl od jiných vyhledávacích nástrojů obsahují více prvků využívajících tradiční dovednosti a zkušenosti profesionálních informačních pracovníků. Jejich databáze jsou vytvářeny odborníky, kteří informace nejen sbírají, ale také vybírají, popisují a hodnotí na základě určitých kritérií.

Virtuální knihovny poskytují informace podle hierarchicky uspořádaných předmětových skupin, původně pouze pro prohlížení (browsing). V současnosti většina z nich nabízí

i rozhraní umožňující hledání prostřednictvím klíčových slov. Některé ze služeb tohoto typu jsou samostatné, jiné jsou součástí velkých vyhledávacích služeb, jež tímto způsobem zpřístupňují informace o vybraných zdrojích registrovaných ve svých databázích.

Jejich využití je vhodné zvláště tehdy, hledáte-li kvalitní zdroje na určité téma. Výběr a posouzení vhodnosti nalezených zdrojů často usnadňují recenze, jimiž jsou informace zpravidla doplňovány. Lidský faktor znamená na druhé straně omezení. Jednak je obtížná údržba a aktualizace zdrojů, jednak je to limitující prvek, pokud jde o množství a úplnost zdrojů registrovaných ve virtuálních knihovnách.

Virtuální knihovna má:

1) *přístup k materiálům kdykoliv* – studijní materiály dostupné prostřednictvím knihovny jsou k dispozici 24 hodin denně,

2) *přístup k materiálům odkudkoliv* – ke studijním materiálům můžete přistupovat ze školy, z domova, nebo například z místa dovolené,

3) *aktuálnost informací* – do knihovny jsou doplňovány stále nové a aktuální studijní materiály,

4) *nižší náklady na vzdělávání* – využíváte-li elektronických studijních opor z knihovny, nemusíte si pořizovat nákladné studijní materiály. Lze je studovat z monitoru počítače a nebo v případě potřeby jednoduše vytisknout,

5) *efektivnost vzdělávání* – odpadá časová ztráta vzniklá pracným vyhledáváním studijních materiálů.

2. Knihovny a informační společnost

V informační společnosti jsou vědomosti životně důležitou potřebu a informace nejdůležitější životní hodnotou. Vzhledem k tomu je více pozornosti, než dříve věnováno vědomostem, poznatkům, jejich přenosu a využitelnosti, přístupu k nim a institucím, které s nimi pracují. Jejich role musí být revidována. Na úrovni Evropského společenství musí být věnována zvláštní pozornost informačním pramenům, a to z různých hledisek, ale také vzdělání a výzkumu. Když začala být problematika knihoven ve Společenství diskutována, důraz byl

kladen na efektivnější využití kulturního, vzdělávacího a výzkumného kapitálu, který je v nich uložen.

Knihovny jsou místy, kde dochází k soustředění mnoha procesů a jevů vztahujících se k informační společnosti, ačkoliv jsou v současné době stále podceňovány. Podstatný vliv knihoven se pocítuje daleko širěji, než by se předpokládalo podle jejich finančního zajištění. Knihovny se stanou mnohem důležitějšími centry v informační společnosti, než tomu bylo ve společnosti industriální vzhledem k postavení, kterého dosáhnou částečně také díky budování virtuálních knihoven, jež budou jejich součástí. V současné společnosti jsou knihovny obzvláště důležité jako prostředky zajištění přístupu všech občanů, kteří o to projeví zájem, k poznatkům a ke kultuře. Je velmi důležité zajistit přístup k jejich dokumentům. To je také role, kterou mají knihovny sehrát v realizaci občanského principu (mj. např. tím, že poskytují časopisy, které přinášejí čtenářům nejnovější poznatky z legislativy, informace o důležitých rozhodnutích vlády a událostech). Bez takových služeb společnost nemůže být demokratickou, otevřenou a transparentní, protože nelze předpokládat, že všichni občané si mohou opatřovat dokumenty v příliš širokém rozsahu. Investování do knihoven znamená investování do demokracie a rovnosti.

Stává se stále obecnějším jevem vzhledem k poznatkům předávaným prostřednictvím počítačových sítí, že role knihoven v poskytování přístupu k informacím se mění, neznamená však ústup do pozadí. Někteří lidé získávají informace přímo ze sítě, takže procento informací poskytnutých službami knihoven, které představují informace z ostatních informačních pramenů, v knihovnách pravděpodobně klesá. To však právě posunuje práci knihoven do oblasti organizace přístupu k informacím a zajišťování jejich dostupnosti včetně přístupu ke všem nejdůležitějším sítím. Kvalifikovaná pomoc je stále potřebná, aby mohly být získány informace z dosud neznámých oblastí. Bylo také konstatováno, že dochází-li k intenzivnějšímu využívání informací, vytváří se mnoho nových vztahů mezi knihovnami, které přispějí k udržení současné úrovně využívání informačních pramenů nebo ji dále zvýší.

Vzhledem k tomu, že knihovny hrají tak důležitou roli, musí dojít ke zlepšení pokud se týká zdrojů. Se zdroji, které mají v současné době k dispozici, nemohou zajišťovat všechno to, co se od nich vzrůstající měrou očekává. Financování knihoven musí být úplně revidováno právě z hlediska požadavků informační společnosti. To platí pro všechny typy knihoven. Znalost potřeb členských států musí být osnovou a plánem. Podle nedávného průzkumu se rozdílily ve

financování veřejných knihoven prohlubují. Ty knihovny, které "hladovějí" pokud se týká financování, pokulhávají za těmi dobře finančně zajištěnými.

Tradiční představa o knihovně je, že je to místo, kde jsou shromažďovány knihy, ale v současné společnosti, už není tato představa přesná. V mnoha vědeckých knihovnách jsou knihy dnes jen okrajovou částí sbírek uchovávaných po desetiletí, protože informace se rychle obnovují. V minulých letech většina knihoven, které jsou up-to-date, založila vlastní virtuální knihovny a spoléhá se na různé druhy dokumentů, které jsou přístupné na sítích. V národních knihovnách se stará literatura, rukopisy, obrazy, mapy a ostatní dokumenty převádějí do digitální podoby.

3. Vzdělávání a internet 2. Generace

Žijeme v období rychlých změn¹. Technologie proměňují téměř všechny obory lidské činnosti. Někteří z nás si ještě nestačili zvyknout na úžasnou dostupnost informací v prostoru světa WWW, a dochází k nové zásadní změně. Rychlost růstu internetového informačního prostoru se znovu řádově zvětšuje. Jestliže ještě před nedávnem bylo třeba mít k publikování na internetu určité technické znalosti, dnes je tato výsada díky nástrojům tzv. druhé generace webu dostupná každému uživateli s nepatrnými základy počítačové gramotnosti.

Změna je to tak velká, že je často přirovnávána k vynálezu knihtisku, jenž umožnil většině civilizovaných lidí číst. Dnešní technologie dovolují každému jedinci snadno sdělit své myšlenky všem, kdo o ně projeví zájem. Někdy se proto o nově vznikajícím globálním internetovém prostředí mluví jako o sociálních sítích. Kdo ví, jaký vliv to bude na naši společnost mít? Je jisté, že právě úloha knihoven ve vzdělávacím procesu je oblastí, která je ovlivňována doslova zásadně.

Vzdělávání je odjakživa především záležitostí sociální. Odehrává se mezi lidmi a ani technologie na tom dosud nedokázaly nic změnit – i když vývoj umělé inteligence se stále více přibližuje mezi, za níž bude nejspíše nutné toto tvrzení přehodnotit. Zatím se ale setkáváme ve výuce jen s aplikacemi lidmi naprogramovanými a lidmi řízenými. Přesto technologie vzdělávací prostředí již dnes zásadním způsobem ovlivňují.

¹ Dostupné z www: <http://full.nkp.cz/nkkkr/Nkkkr9905/9905221.html>

Výukové aplikace technologií v reálné škole i ve virtuálním prostředí jsou do značné míry pod kontrolou učitelů (případně rodičů). Bez počítačové podpory se dnes již vlastně téměř žádná výuka úplně neobejde. Ať už se jedná jen o prosté využití specializovaných výukových programů či dostupných internetových zdrojů nebo o zavádění komplexních kombinovaných výukových forem pracujících s různými systémy řízení výuky, které musí být naplněny elektronickým obsahem typicky v podobě vzdělávacích objektů (Learning Objects). Výsledek je značně ovlivněn schopnostmi učitelů všechny tyto moderní nástroje ovládat a vhodně je ve výuce aplikovat.

Především díky internetu v poslední době významným způsobem stoupá množství poznávacích aktivit realizovaných mladými lidmi zcela bez vlivu školy, a často i rodičů.²

Stále častěji se bohužel stává, že informace, o něž mají mladí lidé zájem, nemohou získat od rodičů ani od učitelů. Zato je bez problému obdrží od svých vrstevníků na internetu. Vlastně se ve skutečnosti děje něco dosud v dějinách lidstva zcela nevídaného. Znalosti a schopnosti dětí jsou v určitých pro život důležitých aspektech na vyšší úrovni než u jejich rodičů. V této souvislosti mluvíme o vzniku tzv. Net generace (Net Generation)

Současné operační systémy počítačů totiž přímo vyvolávají potřebu provádět více úloh najednou (multi-tasking), nespojitě se mezi nimi přepínat, a přerušovaně tak zpracovávat různé informace. Množství dostupných informací a způsob jejich předkládání musí nutně vést k ikonickému čili zjednodušenému vnímání, které často postrádá skutečné pochopení podstaty a souvislostí. Nelineární přístup je dán přímo samotnou podstatou dnes tolik rozšířeného webu, který je založen na hypertextu, kde se podle potřeby na základě významových souvislostí přechází od jednoho místa k druhému. Hraní her nutí člověka být stále ve střehu a za určitých okolností může mít i velmi pozitivní výukový nebo cvičný efekt. Pozoruhodnou odlišností proti generacím starším je to, že u mladých se díky vzájemné propojenosti vyvinuly nezištné formy spolupráce, při nichž je většina z nich ochotna poskytnout informace i výsledky své práce někomu úplně cizímu. Ten se zapojením své vlastní fantazie a schopností na jejich základě vytvoří něco nového, co obsahuje přidanou hodnotu, která je opět k dispozici celé komunitě aktivních a spolupracujících jedinců. Většina z nich si existenci technologií vlastně vůbec neuvědomuje. Jsou pro ně stejně přirozené jako vzduch, který dýchají.

² Dostupné z www: <http://www.ceskaskola.cz/ICTveskole/Ar.asp?ARI=101958&CAI=2129>

Kromě nástrojů tradičních, jako jsou běžné počítačové, kancelářské a výukové programy, elektronické výukové materiály na CD nebo celá oblast statických webových stránek tvořených v HTML, přebírá dnes významnou roli právě web druhé generace.

4. Web 2.0

Vzhledem k tomu, že data u Webu 2.0 vytvářejí většinou samotní uživatelé, vyplývá tento znak z předchozího. Úspěšné aplikace se proto orientují na poskytování maximálně výhodných služeb uživatelům (často zdarma) s cílem získat co největší objem jedinečných dat.

Aplikace Webu 2.0 by měly nejen co nejméně bránit uživatelům vkládat data, ale měly by též zajistit, aby se tato data propojila a přirozeným způsobem tak vzájemně posilovala (jako např. automatické linkování článků na Wiki serverech).

Ochrana intelektuálního vlastnictví brání využitelnosti dat i experimentům. Aby bylo možno využívat výhod kolektivního přístupu, aplikace Webu 2.0 se snaží ve smlouvě s uživateli co nejvíce eliminovat omezující vliv autorských práv (např. formou často používané licence Creative Commons).

Beta verze u počítačových aplikací představuje poslední zkušební fázi před ukončením vývoje. U Webů 2.0 je ale vývoj nepřetržitý a nikdy nekončící. Osvědčené funkce zůstávají, nevyužívané se po čase ruší. Do vývoje jsou v maximální míře zapojováni uživatelé. Proto celá řada Webů 2.0 používá permanentní označení beta verze.

Aplikace Webu 2.0 jsou vyvíjeny jako sítě spolupracujících na data orientovaných služeb umožňujících sdílení nejen obsahu, ale i funkcí. Za účelem co největšího usnadnění vývoje aplikace dochází často k využívání cizích programových modulů (Open Source).

Webů druhé generace rychle přibývá. Do repertoáru jejich funkcí neodmyslitelně k nim patří také tzv. blog neboli osobní uživatelský deník. Vzhledem k zajímavým výukovým možnostem dnes značné množství učitelů experimentuje s jeho využitím pro publikování výsledků práce žáků (portfolio). U mládeže velmi oblíbenou modifikací textově orientovaných blogů je podcast. Zde se deníkové záznamy pořizují jako zvukové nahrávky, které si zájemci mohou stáhnout a poslechnout buď přímo na počítači nebo pomocí MP3 přehrávače.

Asi se bez nesnázi shodneme na tom, že výše uvedené skutečností nutně nějakým způsobem ovlivňují školní výuku. Důsledky si pravděpodobně zatím zcela neuvědomujeme. Jestliže

dříve bylo hlavním úkolem knihovníka pečovat o čtenáře, co asi bude dělat dnes, kdy je vlastně skoro každé dítě nejen čtenářem, ale též potencionálním spisovatelem?

Jen málo studentů připojených do internetu v současné době využívá při hledání potřebných informací služby knihoven. Většinou se snaží hledat pomocí obecných vyhledávačů jako je Google. Knihovnám v dané situaci nezbyvá než své služby přizpůsobit tak, aby též byly k dispozici prostřednictvím internetu. Nejedná se jen o zpřístupnění tradičních funkcí jako je katalog. Jde o poskytnutí zcela nových služeb, jako je fyzická i online asistence při hledání, publikování aktuálních tematických přehledů vybraných odkazů, přítomnost v týmu učitelů připravujících vzdělávací plány i konkrétní výukový obsah (např. formou WebQuestů), příprava projektů a akcí, budování lokální komunity lidí spojených zájmem o činnost knihovny atd.

5. Budoucnost ve virtuálních knihovnách

Velmi mě také zaujala Zpráva z Konference-party ve virtuální Regionální knihovně Karviná, která proběhla v lednu letošního roku a která se uskutečnila ve virtuální Regionální knihovně Karviná v prostředí Second Life³ (SecondLife", v překladu „Druhý život", je 3D virtuální svět). SecondLife není jen hra, ale umožňuje vzdělávání formou vzdělávacích kurzů, poskytování různorodých informací z celého světa. Autorem zprávy je Tomáš Bouda, který nezmiňuje pouze obsah Konference-party, ale také svoje vlastní zkušenosti s pořádáním takovéto akce ve virtuálním prostředí. Specifické prostředí virtuálního světa přináší specifické nároky jak na pořadatele a přednášející, tak na samotné účastníky. V závěru autor interpretuje dotazník, který se zabývá především technickými problémy účastníků Konference-party. Výsledek, kdy bylo po celou dobu akce přítomno více jak osmdesát avatarů, je nevídaný. S těmito statistikami se Konference-party stala dosud největší akcí na českém SL.

³ Dostupný z WWW: <http://www.novinky.cz/clanek/145214-prazdniny-ve-virtualnim-svete-second-life.html> - 24k [2009-03-07].

Dostupný z WWW: <http://www.inflow.cz/zprava-z-konferencparty-ve-virtualni-regionalni-knihovne-karvina> - 56k [2009-03-07].

Přednášejícími byli Ing. Roman Rybický zástupce knihovny, sdělil, proč přišel s nápadem realizovat knihovnu ve virtuálním prostředí. PhDr. Petr Škyřík představil svět nových možností, otázek a problémů spojených s novou generací internetových služeb a nástrojů, pod které spadá také virtuální realita a její světy. PhDr. Michal Lorenz, představil významné aspekty a rysy psychologie internetu, neboli kyberpsychologie.

Na závěr dostal slovo opět Petr Škyřík, který nabídl posluchačům možnost zúčastnit se návštěvy různých prostor, která jsou nějakým způsobem v prostředí SL zajímavá. Vyslovil představu, že někdy v budoucnu by v SL mohl proběhnout celý předmět vyučovaný na KISKu.

V budoucím informačním věku se bude velká část vzdělávacího procesu odehrávat mimo tento ohraničený fyzický prostor, tedy na síti, kde například konzultace, diskuse a distanční studium bude umožněno právě prostředky elektronické komunikace.

Využívání moderních technologií, propojenost členů akademické komunity, videokonference a interaktivita vstupují do akademických institucí. Vzniká nová komunita lidí, kteří jsou díky síti v kontaktu, mohou se účastnit konferencí, seminářů a jiných příležitostí k setkávání vědců, mohou spolu vzájemně diskutovat, sdílet výsledky svých výzkumů a konzultovat se svými studenty. To vše se odehrává za pomoci prostředků výpočetní a komunikační techniky v kyberprostoru. Vzniká virtuální akademická komunita.

Univerzitám tedy, podle mého, nehrozí zánik, ale rozhodně se budou muset v procesu přeměny současné společnosti na společnost informační do jisté míry transformovat. Jedním z významných kroků této transformace je jistě napojení a aktivní účast na informační dálnici. Tomu budou pravděpodobně předcházet ještě další kroky jako například budování kvalitních integrovaných interních informačních systémů (intranet) a jejich napojování na Internet, vytvoření virtuální univerzity a nebo alespoň kvalitní prezentace univerzity, jejích aktivit a součástí v prostředí WWW.

K napojení na budoucí virtuální univerzity jsou již dnes připraveny virtuální knihovny, tedy uspořádané celky informačních zdrojů v informačním univerzu přístupném na síti: články, elektronické knihy, archívy diskusních skupin, galerie, databáze a knihovny.

Pár příkladů virtuálního studia:

Virtuální studium - English-online.cz - e-learningová výuka přes internet, skvěle využívá server English-online.cz

Virtuální studium - Scio.cz – virtuální testy pro studenty, kteří si ještě před maturitní zkouškou mohou ověřit své znalosti

Virtuální studium - PVT.cz - vzdělávání prostřednictvím tutorovaných on-line kurzů na platformě internetu a intranetu.

Virtuální studium - ŠkolaOnLine.cz - záměrem bylo zvýšit zájem žáků o studium, pedagogům usnadnit často neúnosnou administrativu a celkově zlepšit komunikaci mezi školou a rodiči. Vše se odehrává na webu ŠkolaOnLine.cz.

Virtuální studium - ZaŠkolou.cz - Je určen žákům druhého stupně základních škol. Celý projekt vychází z učebnic běžně užívaných na školách se schvalovací doložkou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.

6. Závěr:

Pokud by v budoucnu vznikla celá síť takových univerzit, bylo by možné, aby se každá z nich také výrazněji profilovala, zaměřila na určité obory nebo určitý typ studentů. Dosah působnosti univerzity totiž nebude záviset na jejich fyzické alokaci. Spojením všech akademických aktivit, odborných diskusních skupin, elektronických knihoven a informačních center a virtuálních univerzit pak může vzniknout tzv. globální virtuální univerzita. Ta by se stala významným zdrojem a participantem informačního průmyslu.

7. Použité zdroje:

1. BRDIČKA, B. Vliv technologií na inovaci výukových metod. In Sborník konference Informační gramotnost. Brno: MZK, 2005, s. 92-97. ISBN 80-7051-160-5.

Dostupný z: <http://www.ceskaskola.cz/ICTveskole/Ar.asp?ARI=101958&CAI=2129>

2. BRDIČKA, B. Role školní knihovny v procesu technologické inovace výuky. In Sborník konference Informační gramotnost. Brno : MZK, 2006, s. 45-54. ISBN 80-7051-167-2.

Dostupný z: http://omicron.felk.cvut.cz/~bobr/papers/IG_Brno05_BB.pdf

3. Dostupný z WWW : <http://full.nkp.cz/nkkr/Nkkr9905/9905221.html>

4. TKAČÍKOVÁ, Daniela. *Netradiční formy informační výchovy* [online].

Dostupný z WWW: http://www.knihovna.vsb.cz/cpvs1999/sbornik/tkacikova_99.htm.

5. Dostál, Jiří. Využití virtuálního počítače ve vzdělávání. Olomouc: Votobia, 2008.

978-80-7220-309-3 (brož.) Vytvořeno v rámci projektu OP RLZ CZ.04.1.03/3.2.15.3/0416

"Inovace předmětů zaměřených na využívání moderních informačních a komunikačních technologií ve výuce"

6. Dostupný z WWW: <http://www.inflow.cz/zprava-z-konferencparty-ve-virtualni-regionalni-knihovne-karvina> - 56k [2009-03-07].

7. Dostupný z WWW: <http://www.full.nkp.cz/nkkr/Nkkr9905/9905221.html> - 41k [2009-03-07].

8. Dostupný z WWW: <http://www.novinky.cz/clanek/145214-prazdniny-ve-virtualnim-svete-second-life.html> - 24k [2009-03-07].

9. Vzděláváme odborníky pro 21. století : výjezdní seminář FSE UJEP : Sloup v Čechách 13.-15.9.2006. Ústí nad Labem : FSE UJEP, 2006. 40 s. : il. ; 25cm. ISBN 80-7044-824-5 (brož.)